

Magyari Sára

Készségfejlesztés a fakultatív magyar nyelvórákon

Bevezető

Dolgozatom témája a készségfejlesztés lehetőségeinek bemutatása, feltérképezése a fakultatív magyar nyelv oktatásában. Mondanivalómat igyekeztem úgy megszerezni, hogy érthető legyen azok számára is, akik nem szakképzett pedagógusok, de a tanult magyartanár is meríthessen ötleteket előadásomból.

A kommunikatív nyelvoktatás elsősorban a készségfejlesztésre fekteti a hangsúlyt, és célja a nyelvi kompetencia kialakítása, majd fejlesztése.

Véleményem szerint mindehhez az is szükséges, hogy élőnyelvi szövegeket használjunk a nyelvórákon, különös hangsúlyt fektetve a közvetlen környezet nyelvhasználatára, még abban az esetben is, ha a helyi közösség nyelv-használata eltér a normatívától. Ezek az élőnyelvi szövegek lehetnek helyi vagy regionális magyar rádió- és televízióadók műsoraiból felvett beszélgetések, a helyi írott sajtó anyagai, sőt közvetlen környezetünk mindennapjaiból regisztrált dialógusok is. Ezek használata ajánlott a fakultatív magyar nyelvórákon, természetesen a mértékletesség igényével, valamint azzal a feltétellel, hogy elmondjuk: a norma a különböző eseteket másképpen használja, írja elő.

A nyelvórákon megvalósuló készségfejlesztés olyan gyakorlatokat, feladatokat, módszereket kell implikáljon, melyek az élő környezetbeli nyelvi szövegek feldolgozására is alkalmasak.

Egy kis elmélet

a) A fogalomhasználatról

Szükségesnek tartom néhány gondolat erejéig tisztázni a dolgozatban használt kulcsfogalmakat az esetleges félreértések végett. Ezek a következők: magyar mint idegen nyelv, kommunikáció központú nyelvoktatás, készségfejlesztés.

a1) *Magyar mint idegen nyelv*: Szépe György tipológiája, valamint Nádor Orsolya meghatározása alapján a magyar mint idegen nyelv az anyanyelvvel a mindennapokban nem váltakozó nyelv, „...amely lehet a tudományos kutatás vagy az oktatás eszköznélve, ugyanakkor az integrálódást elősegítő tényező is.” (Balassi Füzetek 2003), azaz eszköz jellegű valamilyen konkrét céllal azok számára, akik vagy magyar származásúak, de már nem beszélnek a nyelvet (Szépe 1981), vagy valamilyen egyéb kapcsolódás (házasság, munkahely stb.) köti őket a magyar nyelvhez.

Esetenként fedik egymást a magyar mint környezetnyelv fogalmával, mely fogalom alapján mást jelent (a kölcsönös kétnyelvűség jegyében az anyanyelvhez áll közelebb szociolingvisztikai szempontból, lásd vajdasági kétnyelvű oktatás), de módszertana és a készségfejlesztés szempontjából nagyrészt ugyanolyan strukturáltsága van.

a2) *Kommunikációközpontú nyelvoktatás*: a diákok egy része azért iratkozik be a fakultatív magyar nyelvórákra, mert elsősorban meg akar tanulni beszélni az adott nyelven. Ebben az értelemben a kommunikáció központú nyelvoktatás a beszédre, írásra, szövegértésre és olvasásra fekteti a hangsúlyt. A nyelvtanítás itt szelektív, eszközvolta felerősödik, figyelembe veszi a nyelvtanuló szükségleteit, tanár–diák partnerkapcsolaton alapszik, oldott, konstruktív munkakörkört kíván (Csonka 2004).

a3) *Készségfejlesztés*: a készség „gyakorlattal, gyakorlással megszerzett képesség, ügyesség” (MÉKSZ 2002). „A készség magasabb és komplexebb foka a szokás [...], az a képességünk, hogy valami olyasmit tanulunk meg, gyakorolunk be, ami a »gondolati birtoklás« státuszán túl a cselekvés körébe tartozik” (Fülei-Szántó–Szilágyi 1975). A nyelvórákon fejlesztendő alapkészségek a verbális kommunikáció elemei: írás, olvasás, beszéd, értés.

b) Készségek a fakultatív nyelvórákon

A kommunikációközpontú nyelvoktatás arra fekteti a hangsúlyt, hogy minél hamarabb és könnyebben jussanak el a tanulók egy olyan fokra, ahol a célnyelvet már a megértés és a megértetés szintjén tudják használni. Ebben az esetben négy alapkészségről beszélhetünk: írás, olvasás, beszédalkotás és beszédértés készségeiről.

A nyelvtudás akkor valódi, ha bármilyen helyzetben, akármikor összetett nyelvi kompetenciákat tud előhívni a tanuló (Gremesberger 2003), tehát azt,

amit megtanult a nyelvórán, a mindennapokban, a valóságos helyzetekben is használja.

A nyelvtanulás célja a társalgási, mindennapi kommunikációs készségek elsajátítása – ennek rendelődnek alá a tanítási tartalmak és módszerek. Ahhoz, hogy majd a tanuló képes legyen az idegen nyelvi kommunikációra, elsődlegesen a szókincsfejlesztésre kell nagy hangsúlyt fektetni, ezután, illetve ezzel párhuzamosan csak mérsékeltebben következik a nyelvtani rendszer megtanítása, mely valójában egy nyelv logikáját, rendszerét tükrözi, és a harmadik szinten meg kell tanítani a nyelvhasználat mikéntjét, ami minden esetben kultúrafüggő.

Az idegennyelv-oktatásban a nyelv több funkciója közül kiemelkedik kettő: az információátadás és a kapcsolatfenntartás funkciója (Szili 2003). Ebben az értelemben a tananyag megválasztásakor a tanár szem előtt kell tartsa, hogy kiknek mit, hogyan és milyen intenzitással taníthat. A cél az, hogy a nyelvtant beszéddé, szöveggé konvertáljuk.

A nyelvhasználat szempontjából a következő arány állítható fel: leggyakoribb a beszéd, majd a hallás/értés, ezután az olvasás és végül az írás. A nyelvórán megvalósuló készségfejlesztésnek ehhez kellene alkalmazkodnia. Ha ezt kivetítjük a mindennapiságra és a környezet nyelvhasználatára, akkor még inkább felerősödik a fenti kijelentés. Fontos, hogy a nyelvet tanuló diák környezetéből megerősítést nyerjen az ő nyelvi megnyilvánulásaira. Ennek alapján vetődik fel az a probléma, hogy pl. csángó vidéken milyen nyelvváltozatot tanítsunk: a közmagyart, vagy esetleg a nyelvjárási változatot. Ha túlságosan eltér az osztálytermi nyelvhasználat az utcán tapasztaltaktól, előfordulhat, hogy eredménytelennek, hiábavalónak véli a tanuló az órán tanultakat. Ez akkor is érvényes, ha a tanórán csak a normatív nyelvváltozatot működtetik, s a családban, a munkahelyen egy teljesen más állapotú nyelvet használnak. „A kommunikáció a cél és nem a norma” (Fülei-Szántó–Szilágyi 1975), azaz „az élő beszédet” (Hegyvi 1991) helyezük a nyelvóra középpontjába.

A négy alapkészség további részkészségekre bontható. A gyakorlatokkal, feladatokkal foglalkozó részben majd kitérek ezek bemutatására oly mértékben, mint azt a dolgozat tematikája megkéri, illetve példázni fogom, mi módon lehet ezeket fejleszteni. A felsorolásban Maróti Orsolya csoportosítását (2003) használom fel és egészítem ki, valamint saját értelmezésemmel látom el:

- Értési készség fejlesztése, azaz a hallott és az olvasott szöveg befogadása. Fontos itt megemlíteni a szókincs gyarapításával kapcsolatos problémákat, a szóhatárok, mondatthatárok felismerését. Ezen készség mércéje a környezet: ha jól értem a környezeti jelzéseket, tudok rájuk reagálni, ha érthetően reagálok, akkor a környezetem ezt jelzi.

- Beszédkészség fejlesztése – itt külön szerep jut a hangok megfelelő, érthető, felismerhető képzésének. A környezet fontossága itt is jelentős: az érthetetlen szavakra, mondatokra minduntalan vissza-kérdeznek a beszélgető partnerek.
- Írás fejlesztése: a magyar betűk használatának szabályait fokozatosan kell elsajátíttatni a nyelvtanulókkal, viszont a helyesírás tudatosítása fontos. Tudatosítani kell, hogy a magánhangzók hosszának, rövidségének nem megfelelő vagy pontatlan jelölése értelemzavart idézhet elő. Gondoljunk csak az ilyen szavainkra, mint: öt-őt, örül-őrül, kerek-kérek-kerék stb.
- Olvasáskészség fejlesztése: ebben az esetben már kialakult készségről van szó, de az idegennyelv-oktatás szempontjából az olvasás mint szövegértés válik hangsúlyossá. Itt is szókincsbeli problémák adódhatnak, de míg a hallott szöveg esetében visszakérdezhetnek, azaz aktívabban vehetnek részt, addig az olvasás bizonyos szempontokból passzív nyelvhasználóvá alakítja a tanulót.

E készségek mellé mindig bejönnek olyan készségek is, melyek indirekt módon fejleszthetők a nyelvórákon, és gyakran már sokkal korábban más körülmények között alakultak és szilárdultak meg: ilyenek az absztrakciós készségek, a szintetizáló készségek, az elvonatkoztató készség, a csoportmunkára való hajlam, önismeret, kitartás stb.

A gyakorlat

a) Nyelvtani problémát gyakoroltató gyakorlattípusok és a készségfejlesztés

Természetesen nem a teljesség igényével fogom bemutatni a különböző gyakorlattípusokat. Ezek variációs lehetőségei, megjelenései mindig egyén és kreativitás függőek. Itt igyekszem a jelenleg használatban levő magyar – mint idegen nyelv – könyvek gyakorlatanyagát számba venni, tipizálni, valamint a készségek függvényében értelmezni.

Klasszifikációmban igyekeztem úgy összeállítani a különböző gyakorlatok csoportjait, hogy azok végigkövessék a különböző szintű nyelvtudást, így a teljesen kezdőktől fokozatosan haladunk az egyre jobban és többet tudó haladók felé.

A gyakorlatok a konkrét irányok problematikájának tanításához igazodnak: a névutók, helyhatározószók, helyhatározóragok és a konkrét irányokat jelölő igekötők tanítására, használatának gyakoroltatására alkalmasak.

a1) Kiegészítő típusú gyakorlatok

A nyelvtanulás kezdeti szakaszán hatékonyak, amikor a toldalékolás, az illeszkedés, a szókincsbővítés kerül előtérbe. Három szinten használható: szókiegészítés, mondatkiegészítés, szövegiegészítés szintjén. Elsősorban az automatizálást segíti, de a tanulás későbbi fázisában, mikor már szövegeket is képesek kiegészíteni, több gondolkodási művelet is szerepet fog játszani. Mind a négy alapkészség fejlesztésére alkalmas, mivel a hangos beszéd, az írás, szószöveg értés, de a hallás, akár egymás hallása, értése is fontos szerepet kap. A tankönyvek túlnyomórészt ilyen feladatokkal vannak tele. Negatív oldala, hogy nem enged teret az egyéni variálásnak, unalmassá válik.

a2) Párosításos gyakorlatok

Ez is különböző szinteken megvalósítható feladattípus, lehet alapszót párosítani toldalékkal, tagmondatokat, de igét is igekötővel. Nagyon sok lehetőséget nyújt a nyelvtanár számára: a jól összeválogatott párosítani való egységek nemcsak a nyelvtani ismeretek begyakoroltatását, elmélyítését teszik lehetővé, de alkalmat adnak a játékosságra, a hangulatkeltésre is. Negatívuma a kötöttség, nem hagy teret az egyéni megnyilvánulásoknak, elsősorban a reprodukív készségeket fejleszti, és nem vár el önálló kreatív megoldásokat.

a3) Igaz-hamis típusú gyakorlatok

A szókincsbővítésre használható nagyon jól, de a szövegértő olvasás, illetve hallott szöveg feldolgozására is alkalmas. Meggondolkodtató gyakorlat-típus, mely nemcsak a szókincsét méri a tanulónak, hanem az elvonatkoztató, általánosító képességét is. Itt jegyzem meg, hogy amikor írott vagy hangzó szöveget dolgozunk fel az órákon, előtte ajánlott a szövegre való ráhangolás: kulcs-szavak magyarázata, a megfigyelési szempontok, kérdések megadása. Amikor a szöveget hallás útján dolgozzuk fel, jó legalább kétszer-háromszor újrahallgatni azt, hogy biztos teret nyújtsunk az esetleges egyszeri nemértés, rosszhallás javítására.

A tanulmányozott tankönyvek igen kis mértékben használják ezt a gyakorlattípust, pedig lehetőségei és eredményei hatékonyak.

a4) *Kérdésre adott válasz*

Egyike a leggyakoribb feladattípusoknak, tele vannak a tankönyvek ilyen fajta gyakorlatokkal. A beszédkésztség fejlesztésére nagyon jól használható: egyrészt a szókincs aktivizálása a cél, másrészt a mondatszerkesztés, ahol fontos szerep jut a szórendnek, a szófűzésnek. Ugyancsak fejleszthető a kiejtés, illetve a szó- és mondathangsúly helyes, magyaros használata. Jól használható szövegértés, szövegolvasás esetén is.

Több változata is lehetséges: ilyen, amikor csak kérdőszóra kell egyetlen szóval válaszolni – a szófajok és kérdéseik begyakoroltatását segíti, illetve a toldalékolást, de magát a szókincset is. Másik lehetőség, amikor kérdő mondatra kell válaszolni mondatban, vagy ha az élő nyelvhez akarunk igazodni egy-szavas hiányos mondatokkal. A lényeg, hogy a tanuló értse a kérdést, és tudjon rá érthető, elfogadható választ adni.

a5) *Kérdésfeltevés*

A kérdésre adott válasz ellentéte. Ezt a feladattípust már sokkal kevesebb tankönyv használja. Pedig kérdezni sokkal nehezebb, mint válaszolni. Nyelvtanulás szempontjából a kérdésfeltevés sokkal több intellektuális munkát igényel a tanuló szempontjából: nemcsak szavakat kell ismernie, de formulákat is, melyek az adott nyelvben használatosak, képes kell legyen a kérdő mondat szabályainak megfelelő mondatszerkesztésre, előzetes információi kell legyenek az adott helyzetről, személyről, hogy releváns kérdéseket tehessen fel. A kérdésnek is két módja van, lehet csak szóra kérdezni, amikor tisztában kell lenni a szófajisággal, toldalékok használatával, itt lehet bőven gyakorolni az irány-hármasságot: *házban-házba* típusú szavak esetén tudni kell, melyik rag melyik kérdéshez jár. Illetve kérdésalkotás mondat alapján, amikor ismét több lehetősége van a nyelvtanulónak aszerint, hogy a mondat melyik egységére akar rákérdezni.

a6) *Fordítás*

Egyike a legproblematikusabb feladattípusoknak, már csak azért is, mert a módszertanosok egy része javasolja és nagyon hasznosnak tartja a fordítást, a másik tábor viszont teljes mértékben elveti ennek bármilyen szintű használatát. Véleményem szerint valahol a kettő között kell a nyelvtanárnak állást foglalnia: a nyelvtanítás célját figyelembe véve döntsük el, mit és milyen mértékben fordítunk, illetve hogy célnyelvről forrásnyelvre, vagy fordítva. Az tény, hogy egyike azon gyakorlatípusoknak, amelyek a legtöbb erőfeszítést és tudást igénylik a tanuló részéről, viszont a legtöbb problémával is jár,

gondoljunk csak a frazémák, a kulturális szokások, jellemzők fordíthatóságára vagy fordíthatatlanságára.

b) A nyelvhasználatot fejlesztő gyakorlattípusok

b1) Szövegalkotás

A nyelvtanítás célja a kommunikáció, azaz a nyelvhasználat. Ezen belül egyike a legfontosabb elemeknek a tanulók beszélgetése/irattatása, a szövegalkotás. A szövegalkotás gyakran egybeesik a hagyományos iskolai oktatás fogalmazásóráival, illetve kommunikációóráival. Gyakran előfordul, hogy a nyelvtanár házi feladatnak ad fogalmazás típusú gyakorlatot, ami önmagában hasznos, de elsősorban az íráskészséget fejleszti és nem a beszéd-készséget. „A szövegalkotás a nyelvgyakorlás folyamatának egyik legösszetettebb formája, hiszen egyszerre több készséget (írás, beszéd) és ismeretet (nyelvtan, szókincs, kiejtés, mondatfűzés) mozgósít. Egyben ez igényli a legnagyobb önállóságot is, mivel a feladatok kiindulópontjául csak szavak, mondatrészletek vagy pusztán instrukciók szolgálnak.” (Gedeon–N. Tóth–Rádai 1994)

A szövegalkotásnak több lehetséges fajtája ismert: kérdések alapján, adott szavak segítségével, cím alapján, képek segítségével, önállóan saját téma alapján stb. A tanár kreativitásának függvényében tovább bővíthető a sor.

b2) Szövegértés

A kommunikációban nemcsak az a fontos, hogy önmagunkat kifejezzük, hanem hogy megértsük környezetünket is. A kapcsolattartás mint nyelvi funkció elengedhetetlen része a beszélgetésközvetítőnek. Gyakran előfordul kezdő nyelvtanulóknál, hogy elmondják azt, amit szeretnének, de nagyon nehezen rekapitulálják környezetük nyelvi ingereit. Ebben az esetben nem beszélhetünk kommunikációról, esetleg csak egyoldalú közlésről.

Ki kell alakítani a tanulóknál már a kezdeti fázisokban, hogy sem a hallott, sem az olvasott szövegek esetében ne törekedjenek teljes megértésre, mert az nem sikerül egyből. Sokkal fontosabb kialakítani azt a készségüket, hogy képesek legyenek a kulcsinformációkra figyelni, s ezek alapján következtetni a szöveg egészére. A globális megértés a cél, nem az önkéntesen kiragadott szövegegységek.

Itt jut a legnagyobb szerep a környezet nyelvének. Ajánlott minél több olyan célnyelvi szöveget bevinni az órára, ahol nem a didaktikus osztálytermi nyelvhasználat a jellemző, sokkal inkább az élőnyelvi. Véleményem szerint nyugodtan lehet rövid dialógusokat használni, amit a helyi televíziók, rádiók, ismerősök segítségével rögzítünk. Írott szövegek esetén a helyi magyar nyelvű sajtó,

kiadványok, reklámok, internetes diákszövegek anyagát is fel lehet dolgozni. Haladó csoport esetében már a javításra, átírásra is lehetőséget adnak ezek az anyagok, sokszor fokozatosan felkészítve a kettősnyelvűségekre őket.

A magyar nyelvterületen jelenleg három nyelvi kategória létezik: a Magyar Köztársaság határain belül mint hivatalos nyelv, Magyarország határaival szomszédos országokban mint kisebbségi anyanyelv, illetve a magyar mint veszélyeztetett kisebbségi nyelv (Nádor 2003). Ilyen értelemben a magyar nyelv többközpontú, így a regionális köznyelvi változatok tanítható nyelvi megnyilvánulások.

b3) A párbeszéd

A párbeszéd a nyelvhasználat másik nagyon gyakori jelensége, a páros nyelvi érintkezés alapja. A párban, csoportban való munka megkönnyíti a párbeszéd alkotását. Az egyszerű kérdésektől, kijelentésektől fokozatosan kell nehezíteni a beszédhelyzeteket, elsősorban a mindennapi élet témáinak megfelelően, amennyiben a nyelvtanulás célja a társalgási, hétköznapi kommunikáció.

d) A nyelvtanulók igényeiről

A nyelvtanulás mindig kétpólusú dolog: egyrészt van egy személy, aki meg akar tanulni egy nyelvet, másrészt van egy tanár és a tananyag, aki/ami segíti a tanulót céljának elérésében. Gyakori tévhit, hogy a nyelvtanár tudja, mire van szüksége a tanulónak. Meg kell kérdezni, miért tanulja a jelentkező nyelvünket, milyen közegben és mire fogja használni a nyelvet. Ezek függvényében lehet megválogatni a tartalmakat és a módszereket. A nyelvtanulás egyéni képességek függvénye is, amelyek közé tartozik a motiváció, a nyelvérzék, az anyanyelvi kompetencia, a tanulni tudás, a kitartás, egyéb intellektuális jellemzők stb. A tanár csak segítség, útmutató a nyelvtanulásban, a munka nagyobb része a tanuló feladata. A tanítási órákon kívüli egyéni munka nagyon fontos.

Fontos, hogy a tartalmak mennyisége és átadási üteme a csoport szintjének megfelelő legyen: gyakran, a kevés több – alapon, inkább kevesebb új információ legyen és sokkal több, választékosabb gyakorlás. Esetenként egyesek kétszer-háromszor annyi idő alatt sajátítják el az adott információkat. Ezért érdemes differenciáltan tanítani.

Bibliográfia

- Fükei-Szántó Endre – Szilágyi János: *A nyelvtanulásról*. Budapest, 1975, RTV– inerva.
- Gedeon Éva – N. Tóth Zsuzsa – Rádai Péter: *165 ötlet nyelvtanárok számára*. Budapest, 1994, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Hegy Endre: Hogyan tanítsuk idegen nyelvként a magyart? In *Magyar nyelv külföldieknek*. Budapest, 1981/5. sz.
- Jónás Frigyes: A magyar mint idegen nyelv oktatásának nyelvstratégiai kérdéseire. In *Balassi Füzetek*. 2003.
- Maróti Orsolya: Nyelvtanítás második (anya)nyelvűeknek. In *Balassi Füzetek*. 2003.
- Szépe György: A magyar mint idegen nyelv néhány diszciplináris kérdése. In *Magyar nyelv külföldieknek*. Budapest, 1981/5. sz.
- Szili Katalin: Magyarul beszélni. In *Balassi Füzetek*. 2003.